

УДК 111:930.1:316.4(477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2025/13-9/14>

Богдан ПАДАЛКО, асп.
ORCID ID: 0009-0008-5494-4257
e-mail: padalko.bogdan@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА НЕПОСТУПЛИВІСТЬ У ТЕОРІЇ СУСПІЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ (ЕПІСТЕМІЧНО-ЕВРИСТИЧНИЙ ДОСЛІД НА ОСНОВІ ТВОРЧОГО СПАДКУ І. В. БОЙЧЕНКА)

Вступ. Розроблено поняття екзистенційної неопоступливості як установки замикавання на теперішньому, що канонізує наявне як належне і зужує бажане до відтворення впізнаваних форм. Обґрунтовано його онтологічний статус у нелінійному історичному часі пришвидшених і нерівномірних зрушень. Мета полягає у тому, щоб пояснити механізм, за допомогою якого неопоступливість модифікує пороги прийнятності нового та темпи макропереходів, і показати його аналітичну придатність на українському матеріалі.

Методи. Використано реконструктивно-критичне прочитання ідей І. В. Бойченка; інституційно-аналітичний підхід (норми, процедури, санкції); семантика історичного часу (розподіл між "простором досвіду" та "горизонтом очікувань"); кейс-аналіз сучасних українських практик.

Результати. Запропоновано робочу дефініцію трансформації як якісної і необоротної зміни режиму впорядкування. Введено тріаду наявне / належне / бажане як мінімальну схему самосприйняття носіїв порядку. Описано механізм дії неопоступливості: перекодування тріади з підвищенням порогів прийнятності, зуженням поля легітимних альтернатив і переведенням рішень у режими очікування. Виокремлено параметри виміру (порог, інтенсивність, тривалість, валентність, модальність) і рівні виявлення (індивідуальний, інституційний, суспільний). Показано залежність ефектів від достовірності офіційної інформації та маркерів "нормальності / зміни" (стабільність цін, регулятивні обмеження, доступ до базових послуг). Український матеріал демонструє поєднання стабілізаційного ефекту (каналізація ресурсів у оборону, фінанси, енергетику) із гальмуванням частини реформ і технологічних новацій, що зужує "вікна можливостей".

Висновки. Установлено, що екзистенційна неопоступливість постає не психологічним упередженням, а режимом селекції майбутнього, який системно змінює пороги і темпи переходів: у помірних конфігураціях стабілізує керовані зміни і створює часовий резерв для адаптації; у крайніх – блокує інновації, спричиняє архаїзацію та втрату адаптивності, підвищуючи ризик контрреформ.

Ключові слова: екзистенційна неопоступливість; суспільна трансформація; тріада наявне / належне / бажане; пороги прийнятності; режими очікування; інституційна стабілізація; акселерація; Україна.

"З позицій цивілізаційного підходу як підходу послідовно нелінійного історичний прогрес полягає ... в тому, щоб кожна цивілізація у процесі самовизначення і самоствердження відтворила, відкрила для себе заново і збагатила своїм, тільки їй притаманним екзистенційним досвідом неминущі інваріантні структури і загальнолюдські цінності"

(Бойченко, 2000, с. 336)

Вступ

Суспільна реальність входить у фазу пришвидшених і нерівномірних зрушень, де розриви плину подій стають радше правилом, ніж винятком. Нинішня доба обґрунтовано описується як період радикальної суспільної трансформації, де швидкі зміни супроводжуються переналаштуванням способу дії соціального порядку. У політико-нормативному вимірі це означає: класичні інструменти керування (національна політика, повільні ієрархії, регулювання капіталу і праці) дедалі частіше демонструють втрату оперативності та дієздатності, продукують конфлікти та втрачають сфери впливу.

Сучасна епоха – не стільки швидша, скільки інша за формою. З. Бауман описує перехід від "твердої" до "рідкої" модерності: соціальні форми не встигають кристалізуватися у тривкі структури, а "спроможність діяти" дедалі менше локалізована в інституціях держави. Висновок сформульовано жорстко: "Наш досвід уподібнюється пасажирам літака, які високо в небі виявляють, що кабіна пілота порожня"* (Bauman, 2000, р. 136). У. Бек фіксує структурний зсув від політики розподілу благ до політики розподілу ризиків. Сучасна

модерність виробляє не лише добробут, а й небезпеки – глобальні, кумулятивні, нерідко невидимі, тому конфлікти буття накладаються на конфлікти формування майбутнього. Його формула стала класичною: "У розвиненій модерності соціальне виробництво багатства систематично супроводжується соціальним виробництвом ризиків" (Веск, 1992, р. 19). Г. Роза формулює тезу "соціальної акселерації": пришвидшуються технології (швидкість), темп життя (ритм) і самі структури змін (біографічні та інституційні горизонти), що породжує десинхронізацію підсистем і "стискання сучасності": "У підсумку вони становлять тишу, але всеосяжну якісну соціальну революцію, спричинену лише кількісною зміною у сфері швидкості" (Rosa, 2003, pp. 24–25).

Ці академічні діагнози акцентуються промовистими публічними формулами, що стали маркерами епохи. Війни та безпекові зсуви – насамперед повномасштабна війна РФ проти України – перевизначили межі міжнародної безпеки (територіальної, енергетичної, продовольчої та інформаційної), підвищили системну непевність і посилили запит на політичну відповідальність, на що вказував Генеральний секретар ООН: "Не будемо мати ілюзій... Зима глобального невдоволення вже на горизонті... У нас немає зачатків глобальної архітектури, щоб впоратися з усім цим" (Guterres, 2022). Папа Франциск узагальнює: "Можна сказати, що сьогодні ми живемо не стільки в епосі змін, скільки переживаємо зміну епохи" (Francis, 2015).

Сукупно всі чинники підвищують контингентність і нелінійність розвитку, зужують межі адаптації та примушують суспільства переозначувати пороги прийнятності змін і механізми стабілізації нового порядку.

© Падалко Богдан, 2025

* Тут і далі переклад автора.

Загальна картина суголосна з тезою про нелінійний, дисипативний характер суспільної еволюції: у фазах переходів модифікується дія попередніх закономірностей і виникають нові (Бойченко, 2000, pp. 134–436).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні механізму, за допомогою якого непоступливість впливає на формування порогів прийнятності нововведень та визначає динаміку макросоціальних переходів, а також у демонстрації аналітичної ефективності цього механізму на матеріалі українського суспільного контексту.

Методи

"*Нині гостра необхідність і потреба в інтенсифікації досліджень зазначеного напрямку зумовлені не тільки екстремальною ситуацією в суспільстві, а значною мірою – і збагаченням арсеналу пізнавальних засобів глибокого розуміння історичних законів цього типу*" (Бойченко, 2000, с. 434). Ця теза визначає методологічну опору дослідження, що поєднує: (а) нелінійний підхід до історії, де суспільство мислиться як дисипативна система з фазами зламу і стабілізації (Бойченко, 2000, с. 134–435); (б) класичні і модерні схеми макрозмін – від циклів консолідації/занепаду (Ibn Khaldūn, 1967; Vico, 1984) і *несоціальної соціальності* як рушія історії (Kant, 1991) до інституційних динамік раціоналізації (Weber, 1878) і *подвійного руху* ринку та контррухів (Polanyi, 1944/2001); (в) сучасні інтерпретації часовості й очікувань (Koselleck, 2004; Giddens, 1990) та системної складності (Luhmann, 1995); (г) культурно-цивілізаційні читання довгих хвиль і відповідей на виклики (Toynbee, 1972; Spengler, 1991; Ortega y Gasset, 1961).

Цей корпус джерел забезпечує можливість виконати дослідження як *епістемічно-евристичний дослід* – тип дослідницької процедури, що покроково конструює і перевіряє пояснювальні гіпотези для здобуття нового знання в умовах неповної інформації. Усі вихідні припущення, спосіб перевірки та межі застосування результатів фіксуються в самому дослідженні і дозволяють вивести робочу дефініцію "суспільної трансформації" як нормального режиму історичного буття і водночас описати її екзистенційні режими прийнятності, серед яких непоступливість посідає центральне місце.

Результати

"Суспільна трансформація": визначення і характеристики. Суспільна трансформація – якісна й необоротна зміна режиму впорядкування соціальної цілості; вона настає, коли попередні механізми відтворення порядку втрачають дієздатність, а нові структури та правила стабілізують іншу конфігурацію. У Бойченка це описано як перехід "від суспільства одного типу до суспільства іншого – розвинутішого типу" (Бойченко, 2000, с. 16).

Ознаки трансформації зводяться до трьох критеріїв. По-перше, необоротність: повернення до попередньої конфігурації після порогу зламу не відновлює її ефективності. По-друге, поява нових структур: загальні правила починають діяти через форми, які раніше не були системоутворювальними. По-третє, модифікація нормативної ефективності: "припиняється дія деяких суспільних законів, для інших – модифікується. З'являються й нові закони..." (Бойченко, 2000, с. 16). Звідси випливає, що трансформація поєднує тимчасову стабілізацію нового порядку зі зрушеннями, що його надалі переналаштовують.

Авторитетна традиція підтверджує мотив якісного зсуву, хоч підстави різняться. У М. Вебера зміни оформлюються через раціоналізацію та інституціоналізацію практик – постають нові стійкі *правила гри*

(Weber, 1978, pp. 212–214). У Р. Козеллека незворотність модерних переходів пояснюється розривом між *простором досвіду* та *горизонтом очікувань* (Koselleck, 2004, pp. 255–259). У Е. Гіденса вирішальною є рефлексивність порядку та *виз'язування (disembedding)* соціальних відносин із локальної співприсутності (Giddens, 1990, pp. 21–29). У Н. Лумана системні зсуви постають як перекодування комунікації (Luhmann, 1995, pp. 103–136). У Н. Еліаса діє тривале ускладнення взаємозалежностей і самоконтролю (Elias, 2000, pp. 365–366). Базова лінія Бойченка – нелінійність і модифікація "дії законів" у точках зламу – узгоджується з цими підходами (Бойченко, 2000, с. 16).

Трансформація різновимірна. За *масштабом*: ідеться про індивідуальні зміни практик, інституційні перекофігурації, суспільні переходи з переозначенням легітимації та цивілізаційні зсуви тривалих культурно-інституційних структур. За *швидкістю* розрізняються повільні кумуляції та швидкі злами з вузькими інтервалами ухвалення рішень – в умовах часової стислості процедур (Бойченко, 2000, с. 16, 315). За *глибиною* – адаптаційні, структурні й системні рівні, що емпірично фіксуються через модифікацію або появу законів (Бойченко, 2000, с. 16). За *домінантним чинником* – техно-наукові, інституційно-правові, культурно-ціннісні та демографічно-екологічні зсуви (Sztompka, 2000, pp. 149–466; Toynbee, 1972, pp. 54–67; Spengler, 1991, p. 36; Vico, 1984, § 331).

Процес трансформації відбувається послідовно. Спершу накопичуються передумови – це внутрішньосистемний запас елементів нового порядку, що визрівають у межах попередньої конфігурації та готують зміну коду відтворення; злам – нелінійний момент перервності, коли система входить у зону порогів і конкуренції альтернативних траєкторій; стабілізація – оформлення нового режиму впорядкування як цілісності, що перерозподіляє функції, підпорядковує наявні елементи й забезпечує ефективність уже змінених правил (Бойченко, 2000, с. 16).

Суспільна трансформація одночасно проявляється як стан стабілізованого порядку і як динаміка його подальших змін. Один і той самий перехід суспільного порядку отримує різні назви – *прогрес, занепад, революція, модернізація* – залежно від позиції спостерігача й критеріїв оцінювання: *нормативний* (відповідність належному), *інституційний* (відновлення чи заміна процедур) і *функціональний* (працездатність координації). У цивілізаційному підході Бойченка мірою прогресу слугує відтворення "інваріантних загальнолюдських цінностей" у власному онтогенезі – "через органічне поєднання засвоєння і творення" (Бойченко, 2000, с. 336). Отже, назви радше фіксують ракурс оцінювання, ніж змінюють природу процесу.

Чинники трансформацій поєднують природні та соціальні фактори. *До природних* належать екологічні умови, ресурсні межі, демографічні зсуви; *до соціальних* – інституційні реформи, технологічні інновації, ціннісні переорієнтації та зміни комунікаційних кодів. За *ефектом дії* розрізняємо акселератори (інновації, кризові імпульси, інституційні каталізатори) і гальма (інерція, сила звички, колективні травми). У цьому полі особливо дієва непоступливість: вона підвищує порogi прийнятності нового, локально радикалізує зміни або блокує їх, що узгоджується з описами контррухів (Polanyi, 1944/2001, pp. 123–124), культурних травм (Sztompka, 2000, pp. 149–466) та "шоків" прискорення (Toffler, 1970, pp. 19–27).

Екзистенція у контексті суспільної трансформації. Екзистенція – спосіб фактичного буття суб'єкта у спільному світі; це підтримання і відтворення власних форм через взаємодію з інституційними порядками та горизонтом очікувань. Матеріальну основу задають властивості живого як системи самопідтримання і самовідтворення на різних рівнях організації (Міхеєв та ін., 2009). У цих межах окреслюються *гомеостаз* (підтримання відносної сталості внутрішнього стану системи) і *гомеорез* (збереження напряму розвитку системи в умовах зовнішніх коливань) як модуси стабільності та спрямованої зміни, а також ресурсні, інформаційні й часові цикли, у яких розгортаються соціальні процеси. Тому екзистенція має водночас тілесно-матеріальний і нормативно-символічний виміри, що визначають її чутливість до змін.

Екзистенція є і об'єктом, і носієм трансформацій: макрозрушення спрямовують її форми, але саме через повсякденні практики та інституційні моделі зміни поширюються між рівнями соціальної організації. Нелінійна картина історичного процесу показує, як множина індивідуальних дій кристалізується у стійкі інституційні форми, а переломні стани реалізуються через флуктуації, пороги та точки вибору (Бойченко, 2000, с. 434–436). Звідси випливає: зміна режиму загальних правил передусім фіксується як зміна способів існування – від практик щоденності до форм координації (Elias, 2000, pp. 365–366; Giddens, 1990, pp. 21–29; Luhmann, 1995, pp. 143–150).

Мінімальну схему самосприйняття суб'єктів і інституцій суспільного буття задає триада *наявне / належне / бажане*. "Наявне" визначає фактичні умови життєдіяльності, вписані в природні межі підтримання структур (Міхеєв та ін., 2009). "Належне" фіксує статусно-нормативний порядок ролей, процедур і санкцій, що забезпечує публічну розпізнаваність дій і очікувану координацію (Weber, 1978, pp. 212–214; Habermas, 1984, pp. 99–101; 1987, pp. 118–119; Luhmann, 1995, pp. 103–136). "Бажане" впорядковує можливості в горизонті очікувань і встановлює пороги прийнятності змін (Koselleck, 2004, pp. 255–259; Ortega y Gasset, 1961, p. 82). Триада реалізується на рівнях індивіда, домогосподарства, спільнот і соціальних верств, інституцій і суспільства загалом. Узгодженість між рівнями визначає реалістичний діапазон допустимих новацій.

Екзистенція не зводиться до психологічної настанови, бо включає інституційний вимір координації (Weber, 1978, pp. 212–214; Habermas, 1984, pp. 99–101; 1987, pp. 118–119). Вона не дорівнює онтологічному мінімуму *простого життя*, оскільки потребує розрізнення *свого й публічного* в історично змінних формах (Elias, 2000, pp. 365–366). Вона не є суто нормативною конструкцією, бо вкорінена у фактичності *наявного* (Міхеєв та ін., 2009).

Матеріальний складник *наявного* окреслює темп і масштаб змін: перевищення можливостей саморегуляції знижує спроможність носіїв порядку підтримувати нові структури (Міхеєв та ін., 2009). Соціально-статусний складник *належного* працює як механізм публічного розпізнавання: ролі, процедури та санкції стабілізують очікування, однак у фазах зламу їх ефективність падає, що породжує конфлікти норм і тимчасові компроміси (Weber, 1978, pp. 212–214; Luhmann, 1995, pp. 148–150; Giddens, 1990, pp. 21–29). *Бажане* у критичні моменти розщеплюється між ретроспективними та проєкційними моделями майбутнього; саме баланс між ними визначає поріг прий-

нятності новацій (Koselleck, 2004, pp. 255–259; Ortega y Gasset, 1961, p. 82).

У критичних станах діє специфічний механізм. Коли *наявне* входить у стрес (дефіцити, розлади ритмів усталеності, соціальні стреси), а *належне* втрачає регулятивну дієвість, визначальним селектором стає *бажане*. Ретроспективні конфігурації підвищують бар'єри новацій і стимулюють реставраційні імпульси; проєкційні – знижують пороги та підвищують готовність до ризику і перерозподілу втрат і вигравів. На макрорівні це виявляється як перервність плину та конкуренція траєкторій у зонах порогів, де фіксується якісна зміна режиму загальних правил (Бойченко, 2000, с. 436).

Емпіричне виявлення триади можливе за індикаторами трьох рівнів. На індивідуальному рівні вирішальними є готовність коригувати практики, толерантність до невизначеності та довіра до механізмів координації (Giddens, 1990, pp. 21–29). На груповому та інституційному – швидкість переналаштування правил, наявність компенсаційних механізмів і здатність утримувати колективну координацію (Luhmann, 1995, pp. 103–136; Weber, 1978, pp. 212–214; Ibn Khaldūn, 1967, pp. 184–187). На суспільному – зміна легітимних нарративів, пороги прийнятності втрат і конфігурації контррухів (Elias, 2000, pp. 365–366). Пороги оцінюються за зсувами "режимів очікування" (Luhmann, 1995, pp. 189–296) і розподілу *бажаного* (Koselleck, 2004, pp. 255–259); найчутливішим індикатором наближення до порога є зміна *бажаного*.

Оскільки динаміка переходів нелінійна, невеликі зміни в розподілі *бажаного* здатні різко змінити траєкторію, коли система наближається до зони нестійкості (Бойченко, 2000, с. 16). Звідси висновок: екзистенція – носій і адресат трансформацій; конфігурації триади формують пороги прийнятності змін і пояснюють чутливість суспільства навіть до малих варіацій. За домінування реставраційного *бажаного* в поєднанні з жорстким *належним* виникає установка замикання на теперішньому – екзистенційна непоступливість як специфічна форма реагування на суспільні зрушення.

Екзистенційна непоступливість як чинник трансформацій. Екзистенційна непоступливість – установка замикання на теперішньому, за якої *наявне* канонізується як *належне*, а *бажане* звужується до відновлення попереднього порядку. Її слід відрізняти від принципності: перша тримається за фактичний стан, друга апелює до публічно виправданих норм. У динаміці зламів така установка діє через порогові ефекти і суттєво модифікує хід переходів (Бойченко, 2000, с. 16, 434–436).

Онтологічна підстава непоступливості походить із меж життєдіяльності: порушення *гомеостазу* та *гомеорезу* спонукає індивідів і колективи повертатися до знайомих схем дії, які забезпечують мінімальну керованість середовищем (Міхеєв та ін., 2009). Реакція посилюється у фазах, коли нормативні механізми втрачають регуляторну ефективність: *належне* перестає узгоджувати дії, а *бажане* розщеплюється між реставраційними та проєкційними образами (Weber, 1978, pp. 212–214; Luhmann, 1995, pp. 148–150; Giddens, 1990, pp. 21–29). У цьому сенсі непоступливість постає як системна відповідь на зростання ентропії порядку, що спирається на інерцію звички та символічні гарантії публічної розпізнаваності.

Історична дієвість виявляється двома базовими формами – *фрикцією* та *блокуванням*. Фрикція сповільнює проходження порогів, підвищує вартість інновацій і змушує розширювати компенсаторні механізми (Polanyi,

1944/2001, pp. 123–124; Sztompka, 2000, pp. 149–466). Блокування відтинає альтернативні траєкторії і повертає систему до стабільних, проте, менш ефективних схем, зростає ймовірність контрреформ і ретроспективних ревізій (Koselleck, 2004, pp. 255–259; Elias, 2000, pp. 365–366). Обидві форми не є відхиленнями від *прогресу*; у нелінійній рамці це нормальні режими реалізації макропереходів (Бойченко, 2000, с. 16).

Рівні виявлення непоступливості взаємодіють асиметрично. На індивідуальному рівні домінують інерція практик і зниження толерантності до невизначеності. На груповому та інституційному – захист статусів, процедур, компетенцій і норм. На суспільному та державному – реставрація ієрархій, апеляція до *традиційного порядку* і підвищення символічної ціни відступу (Weber, 1978, pp. 212–214; Luhmann, 1995, pp. 103–136; Elias, 2000, pp. 365–366). Така конфігурація узгоджується з описами становлення *універсальних держав* (Тоунбее, 1972, pp. 271–273). Релігійні та ідеологічні спільноти надають непоступливості догматичної форми, політичні актори – мобілізаційної (консерватизм, реваншизм, ізоляціонізм). Усі ці вияви різнонаправлені, нерівнозначущі й не сумуються лінійно; вибудовується рівнодіяна траєкторія, яка визначає зміст і темп трансформації.

Механізми дії репрезентовані щонайменше трьома контурами. Нормативно-ціннісний контур перекодовує *бажане* під минулі зразки і підвищує моральну ціну новацій (Ortega y Gasset, 1961, p. 82; Spengler, 1991, p. 75). Інституційний контур зміцнює процедурні бар'єри, посилює санкції та переводить рішення у відкладені режими (*режими очікування*) (Weber, 1978, pp. 212–214; Luhmann, 1995, pp. 103–136). Комунікаційний контур консервує коди та обмежує канали, що транспортують альтернативні моделі майбутнього (Giddens, 1990, pp. 21–29; Luhmann, 1995, pp. 103–136). Усі три діють через нелінійні зворотні зв'язки: невеликі зміщення порогів прийнятності різко змінюють траєкторії біля зон біфуркації (Бойченко, 2000, с. 16).

Онтологічне виправдання зазвичай обґрунтовують ретроспективними підвалинами. Страх майбутнього і нестабільність сучасності спрямовують до минулих практик: реваншизму імперій, актуалізації історичних претензій, фундаменталізму та сектантських форм солідарності, повернення до силового розв'язання конфліктів, ізоляціонізму. Такі конфігурації збігаються із "подвійним рухом" Поланьї, де ринкові експансії породжують контррухи соціального захисту (Polanyi, 1944/2001, pp. 123–124), і з масовими реакціями на пришвидшення модерності (Ortega y Gasset, 1961, p. 82; Toffler, 1970, pp. 19–27). У культурно-цивілізаційному вимірі вони корелюють із мотивами *морфологічної етими* культур і невідповідності відповіді "виклику" (Spengler, 1991, p. 36; Toynbee, 1972, pp. 54–67).

Результати переходів визначаються співвідношенням прискорювачів (*акселераторів*) і гальм. Інновації, кризові імпульси та інституційні катализатори знижують пороги входу в нові траєкторії, але підвищують вартість помилок; натомість інституційна інерція, сила звички та колективні травми підвищують пороги, проте здатні стабілізувати локальні інновації через поступове *інституційне узгодження* (Sztompka, 2000, pp. 449–466; Elias, 2000, pp. 365–366). Непоступливість у режимі пришвидшення не зникає: вона переорієнтовує розподіл *бажаного*, відсікає крайні траєкторії та спрямовує ресурси на захист впізнаваних форм. У крайніх конфігураціях це спричиняє інституційну архаїзацію та деградацію носіїв порядку; у помірних

забезпечує керовану стабілізацію та створює часовий резерв для адаптивних переналаштувань.

Сумарна дія описаних контурів у зв'язі з акселераторами та гальмами має три виміри. Конфігураційний – за домінування реставраційного *бажаного* та жорсткого *належного* зростають пороги прийнятності новацій, а *наявне* канонізується як межа можливого (Koselleck, 2004, pp. 255–259; Weber, 1978, pp. 212–214). Інституційний – збільшується частка рішень, відсунених у *режими очікування*, посилюються санкції та процедурний формалізм (Luhmann, 1995, pp. 103–136). Макроісторичний – у зонах зламу частішають контрреформи, відновлення традиційних ієрархій і цикли реставрації, після яких, за накопичення напружень, імовірні різкі стрибки переходу (Polanyi, 1944/2001, pp. 123–124; Бойченко, 2000, с. 16).

Екзистенційна непоступливість має онтологічні підстави в межах життєдіяльності й історичну дієвість у механіках макропереходів; вона різнорівнева, контингентна за наслідками та системно впливає на пороги прийнятності змін; вона виявляється як даність філософії буття та визначає її особливості в сучасному дискурсі.

"Непоступливість" як нова даність філософії буття. Екзистенційна непоступливість – онтологічна категорія філософії буття з безпосередньою релевантністю для філософії історії. Вона означає установку замикання на теперішньому, коли фактичний стан набуває статусу належного, а горизонт можливого звужується до реставрації впізнаваних форм. У межах історичного процесу така установка змінює пороги прийнятності, зміщує траєкторії переходів і перебудовує конфігурацію макропроцесів (Бойченко, 2000, с. 16, 434–436). Її дія не зводиться до інерції; вона формує вибір майбутнього через нормативну перевагу наявного над можливим. Тим самим непоступливість стає окремим механізмом селекції змін.

Структуру явища фіксують п'ять параметрів: *поріг* прийнятності визначає межу, після якої новація вважається загрозливою; *інтенсивність* відображає силу опору; *тривалість* – часову інерцію; *валентність* – захисну або деструктивну спрямованість; *модальність* – пасивність уникнення або активність блокування. Матеріальна підстава походить із меж життєдіяльності: порушення гомеостазу і гомеорезу спрямовує суб'єктів до схем, що гарантують керованість середовища (Міхеєв та ін., 2009). Соціально-статусна підстава пов'язана з легітимацією: коли санкції та процедури слабшають, *належне* переозначається апеляцією до звичного порядку (Weber, 1978, pp. 212–214; Luhmann, 1995, pp. 148–150; Giddens, 1990, pp. 21–29). У підсумку непоступливість набуває системного характеру і працює як стабілізатор через підвищення вартості відхилень.

Приклад України демонструє багаторівневі прояви непоступливості. Від 24.08.1991 реставраційні імпульси *належного* (відтворення кадрових і процедурних схем, пріоритет символічної безперервності "радянськості") підвищували пороги модернізації, тоді як на індивідуальному та груповому рівнях інерція звички фіксувала *наявне* як межу можливого; паралельно формувалися *режими очікування* патерналістського опікунства і зовнішньої залежності у ключових сферах ухвалення рішень. Після 2014 року зсув *бажаного* у бік безпеки, спроможності та відповідальності поєднався з інституційною інерцією: громадянська мобілізація знижувала пороги оборонних і управлінських інновацій – створення добровільних підрозділів, розгортання територіальної оборони, електронні закупівлі Prozorro, цифрові сервіси

"Дія", стандартизація процедур управління – натомість судові рішення щодо антикорупційної інфраструктури, інерція в реформі оборонно-промислового комплексу та олігархічні мережі розподілу рент у енергетиці й інфраструктурі затримували інституційну стабілізацію цих інновацій. Від 24.02.2022 різко зросла ціна помилки: *належне* стало публічною підставою легітимації виживання, *наявне* вимагало пришвидшеного перерозподілу ресурсів і процедур, а *бажане* переорієнтувалося на перемогу та відновлення; у цих умовах непоступливість блокувала частину секторальних реформ, зате стабілізувала базові інститути (оборона, фінанси, енергетика, міжнародні відносини), знижуючи ентропію порядку під зовнішнім тиском.

Дискусія і висновки

Екзистенційна непоступливість – це режим селекції майбутнього, а не ідеологія чи когнітивна евристика. Вона не є ні консерватизмом, ні реставрацією, ні суто психологічним відхиленням на кшталт *status-quo bias* (упередження на користь статус-кво). Консерватизм – це нормативна преференція тягості; реставрація – цілеспрямоване повернення до попереднього порядку; *status-quo bias* – індивідуальна евристика вибору. Натомість непоступливість описує онтологічний режим селекції майбутнього: *наявне* канонізується як *належне*, а *бажане* звукується до відтворення впізаного.

Вона також відмінна від *path dependence* (шляхо-залежність) та інституційної інерції. *Path dependence* фіксує кумулятивні "замикальні" ефекти траєкторії, інерція – тривкість організаційних практик; обидві категорії пояснюють, чому зміни важкі. Непоступливість же описує, як система сама себе перекодує у моментах порогів: *належне* переозначається на користь уже наявного, а поле альтернатив звукується без явного нормативного рішення. Вона може співіснувати з контраргументами (проекти соціального захисту) чи стійкістю (*resilience*), але не зводиться до них – її механізм полягає не у відновленні рівноваги, а в перевазі впізаного як "допустимого" майбутнього.

Екзистенційна непоступливість не зводиться до *впертості*. Впертість – індивідуальна риса або емоційно-мотиваційна установка, що підтримує вибір попри контраргументи; її масштаби – мікрорівень, а зміст – психологічний. Непоступливість же фіксує онтологічний режим упорядкування: вона діє на рівні інститутів і масових практик, перекодує триаду *наявне / належне / бажане* і системно підвищує пороги прийнятності новацій. Впертість може бути елементом поведінки в межах непоступливості, але не пояснює публічну координацію, процедурні вузли та селекцію майбутніх траєкторій. Отже, впертість – ні необхідна, ні достатня умова непоступливості.

Від *принциповості* непоступливість також відрізняється. Принциповість має деонтичну природу: це вірність нормі чи цінності незалежно від контексту й наслідків; вона може як блокувати зміни, так і пришвидшувати їх, якщо принцип схвалює реформу. Екзистенційна непоступливість, навпаки, описує *безособовий* механізм селекції – не "вірність правилу", а інституційне канонізування наявного як належного, що звукує поле легітимних альтернатив. Її діагностують не за деклараціями, а за ефектами: уніфікованим зсувом порогів, розростанням режимів очікування, стабілізацією впізаного й відсіканням радикально нових траєкторій. Таким чином, принциповість – нормативна, а непоступливість – онтологічна; перша може бути

мотивом дії, друга – структурою, що визначає, які дії взагалі вважаються можливими.

Діагностично непоступливість відрізняють три ознаки. По-перше, *перекодування триади наявне / належне / бажане* із підвищенням порогів новацій. По-друге, *зуження легітимних альтернатив* до реставраційних або мінімально модифікованих рішень навіть за наявності ресурсів змін. По-третє, *режими очікування* як інституційний наслідок зумовлюють відкладені рішення, посилення процедурного формалізму, підвищення символічної ціни відступу. У цій конфігурації непоступливість може стабілізувати перехід, але так само здатна його заблокувати – саме тому вона потребує окремого статусу поряд із інерцією, консерватизмом і шляхо-залежністю.

Запровадження поняття "екзистенційна непоступливість" фіксує суттєвий чинник прийнятності суспільних трансформацій та належить до тієї категорії, що "... змушує докорінним чином переосмислити саме поняття прогресивності, поступальності соціально-історичного процесу" (Бойченко, 2000, р. 319). Новизна підходу полягає у трьох тезах: (1) трактування непоступливості як *режиму селекції майбутнього*; (2) описання її дії через *перекодування триади "наявне / належне / бажане"*; (3) введення параметрів виміру – *поріг, інтенсивність, тривалість, валентність, модальність*.

Екзистенційна непоступливість – установка замикання на теперішньому – блокує прийнятність змін, породжує асиметрії реакцій і підвищує ймовірність реставраційних сценаріїв. Вона багаторівнева: проявляється у поведінці індивідів, груп, інституцій, суспільств і держав, у конфесійних та ідеологічних спільнотах, а також у культурно-цивілізаційних морфологіях. У ретроорієнтованих формах непоступливість шукає опору в минулому: реваншизмі імперій, актуалізації історичних претензій, фундаменталістських і сектантських моделях солідарності, поверненні до силового розв'язання конфліктів та ізоляціонізму. "...одні й ті самі цінності, стереотипи діяльності, поведінки, спілкування, відносин і свідомості можуть відтворюватися і передаватися з покоління в покоління протягом століть, а то й тисячоліть майже без змін" (Бойченко, 2000, р. 314).

Онтологічний діапазон дії екзистенційної непоступливості зумовлений вбудованістю в нелінійну динаміку трансформацій. Поблизу порогів невеликої зсуви розподілу *бажаного* здатні різко змінити траєкторію, коли чинники пришвидшення (інновації, кризові імпульси, каталізатори) нашаровуються на чинники гальмування (інституційна інерція, сила звички, колективні травми). Непоступливість не є аномалією суспільного поступу, а звичайним режимом, через який реалізуються нелінійні закономірності історії.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Бойченко, І. В. (2000). *Філософія історії*. Знання.
 Міхеев, О. М., Марушевський, Г. Б., Сохань, Л. В., Кисельов, М. М. & Бойченко, І. В. (2009). Життя. У І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, & М. Г. Железняк (Ред.), *Енциклопедія Сучасної України*. Т. 9: "Е" – "Ж". Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-18094>
 Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.
 Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity* (M. Ritter, Trans.). SAGE.
 Elias, N. (2000). *The civilizing process* (Rev. ed., E. Jephcott, Trans.). Blackwell.

- Francis. (2015, November 10). *Pastoral visit—Florence: Meeting with the participants in the Fifth Convention of the Italian Church*. Libreria Editrice Vaticana. <https://surl.li/phbozr>
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford University Press.
- Guterres, A. (2022, September 20). Secretary-General's address to the General Assembly – 77th Session. United Nations. <https://surl.lu/znotif>
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action. Vol. 1: Reason and the rationalization of society* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action. Vol. 2: Lifeworld and system: A critique of functionalist reason* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Ibn Khaldūn. (1967). *The Muqaddimah* (F. Rosenthal, Trans.). Princeton University Press. <https://surl.li/cckaia>
- Kant, I. (1991). Idea for a universal history with a cosmopolitan purpose. In H. Reiss (Ed.), *Kant: Political writings* (pp. 41–53). Cambridge University Press.
- Koselleck, R. (2004). *Futures Past: On the semantics of historical time* (K. Tribe, Trans.). Columbia University Press.
- Luhmann, N. (1995). *Social systems* (J. Bednarz & Jr., Trans.). Stanford University Press.
- Ortega y Gasset, J. (1961). *The revolt of the masses* (A. Kerrigan, Trans.). W. W. Norton.
- Polanyi, K. (2001). *The great transformation: The political and economic origins of our time* (2nd ed.). Beacon Press. (Original work published 1944).
- Rosa, H. (2003). Social acceleration: Ethical and political consequences of a desynchronized high-speed society. *Constellations*, 10(1), 3–33. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.00309>
- Spengler, O. (1991). *The decline of the West* (C. F. Atkinson, Trans.; H. Werner, Ed.; A. Helps, English abridged ed.; H. S. Hughes, Intro.; Abridged ed.). Oxford University Press.
- Sztompka, P. (2000). Cultural trauma: The other face of social change. *European Journal of Social Theory*, 3(4), 449–466. <https://doi.org/10.1177/136843100003004004>
- Toffler, A. (1970). *Future shock*. Random House.
- Toynbee, A. J. (1972). *A study of history* (D. C. Somervell, Abridged one-volume ed.). Oxford University Press.
- Vico, G. (1984). *The new science* (T. G. Bergin & M. H. Fisch, Trans.; 3rd ed., rev.). Cornell University Press.
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (G. Roth & C. Wittich, Eds.; E. Fischoff et al., Trans.). University of California Press.

References

- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity* (M. Ritter, Trans.). SAGE.
- Boychenko, I. V. (2000). *Philosophy of History*. Znanntia [in Ukrainian].
- Elias, N. (2000). *The civilizing process* (Rev. ed., E. Jephcott, Trans.). Blackwell.

- Francis. (2015, November 10). *Pastoral visit—Florence: Meeting with the participants in the Fifth Convention of the Italian Church*. Libreria Editrice Vaticana. <https://surl.li/phbozr>
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford University Press.
- Guterres, A. (2022, September 20). Secretary-General's address to the General Assembly – 77th Session. United Nations. <https://surl.lu/znotif>
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action. Vol. 1: Reason and the rationalization of society* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action. Vol. 2: Lifeworld and system: A critique of functionalist reason* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Ibn Khaldūn. (1967). *The Muqaddimah* (F. Rosenthal, Trans.). Princeton University Press. <https://surl.li/cckaia>
- Kant, I. (1991). Idea for a universal history with a cosmopolitan purpose. In H. Reiss (Ed.), *Kant: Political writings* (pp. 41–53). Cambridge University Press.
- Koselleck, R. (2004). *Futures Past: On the semantics of historical time* (K. Tribe, Trans.). Columbia University Press.
- Luhmann, N. (1995). *Social systems* (J. Bednarz & Jr., Trans.). Stanford University Press.
- Mikheev, O. M., Marushevsky, G. B., Sokhan, L. V., Kyselev, M. M., & Boychenko, I. V. (2009). Life. In I. M. Dzyuba, A. I. Zhukovsky, & M. G. Zheleznyak (Eds.), *Encyclopedia of Modern Ukraine. Vol. 9: "E" – "Zh"*. Institute of Encyclopedic Research of the NAS of Ukraine [in Ukrainian]. <https://esu.com.ua/article-18094>
- Ortega y Gasset, J. (1961). *The revolt of the masses* (A. Kerrigan, Trans.). W. W. Norton.
- Polanyi, K. (2001). *The great transformation: The political and economic origins of our time* (2nd ed.). Beacon Press. (Original work published 1944).
- Rosa, H. (2003). Social acceleration: Ethical and political consequences of a desynchronized high-speed society. *Constellations*, 10(1), 3–33. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.00309>
- Spengler, O. (1991). *The decline of the West* (C. F. Atkinson, Trans.; H. Werner, Ed.; A. Helps, English abridged ed.; H. S. Hughes, Intro.; Abridged ed.). Oxford University Press.
- Sztompka, P. (2000). Cultural trauma: The other face of social change. *European Journal of Social Theory*, 3(4), 449–466. <https://doi.org/10.1177/136843100003004004>
- Toffler, A. (1970). *Future shock*. Random House.
- Toynbee, A. J. (1972). *A study of history* (D. C. Somervell, Abridged one-volume ed.). Oxford University Press.
- Vico, G. (1984). *The new science* (T. G. Bergin & M. H. Fisch, Trans.; 3rd ed., rev.). Cornell University Press.
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (G. Roth & C. Wittich, Eds.; E. Fischoff et al., Trans.). University of California Press.

Отримано редакцією журналу / Received: 21.10.25
Прорецензовано / Revised: 18.12.25
Схвалено до друку / Accepted: 22.12.25

Bogdan PADALKO, PhD Student
ORCID ID: 0009-0008-5494-4257
e-mail: padalko.bogdan@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EXISTENTIAL INTRANSIGENCE WITHIN THE THEORY OF SOCIAL TRANSFORMATION (AN EPISTEMIC-HEURISTIC INQUIRY GROUNDED IN I. V. BOYCHENKO'S LEGACY)

Background. *The article develops the notion of existential intransigence as a present-locking disposition that canonizes the actual as the normative and narrows the desirable to the reproduction of the familiar. Its ontological status is argued within a non-linear historical time marked by accelerated and uneven shifts. The aim is to explain the mechanism by which intransigence modifies thresholds of acceptability for novelty and the tempo of macro-transitions, and to demonstrate its analytical utility on Ukrainian material.*

Methods. *A reconstructive-critical reading of I. V. Boychenko's ideas; an institutional-analytic approach (norms, procedures, sanctions); the semantics of historical time (the split between the "space of experience" and the "horizon of expectation"); and a case analysis of contemporary Ukrainian practices.*

Results. *The paper proposes a working definition of transformation as a qualitative and irreversible change in a regime of social ordering. It introduces the triad actual/normative/desirable as a minimal scheme of order-bearers' self-understanding, and specifies the mechanism of action of intransigence: recoding the triad by raising acceptability thresholds, narrowing the field of legitimate alternatives, and shifting decisions into waiting regimes. Five measurement parameters are distinguished (threshold, intensity, duration, valence, modality) alongside three levels of manifestation (individual, institutional, societal). The effects are shown to depend on the reliability of official information and on "normality/change" markers (price stability, regulatory constraints, access to basic services). Ukrainian evidence indicates a conjunction of a stabilizing effect—channeling resources into defence, finance, and energy—with the stalling of some reforms and technological novelties, which narrows the windows of opportunity.*

Conclusions. *Existential intransigence is not a psychological bias but a regime of future selection that systematically alters thresholds and tempos of transition: in moderate configurations it stabilizes manageable change and creates time buffers for adaptation; in extreme ones it blocks innovation, produces archaization, and erodes adaptability, raising the risk of counter-reforms.*

Keywords: *existential intransigence, social transformation, actual/normative/desirable triad, acceptability thresholds, waiting regimes, institutional stabilization, acceleration, Ukraine.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.